

FIZIKA I EKOLOGIJA

ENVIRONMENTAL PHYSICS

Prof. dr Dragoljub Belić, Fizički fakultet,
Beograd

- ULOGA FIZIKE U ZAŠTITI ŽIVOTNE SREDINE
- ZAGADJIVANJE, ZAŠTITA I PREČIŠĆAVANJE VAZDUHA
- GLOBALNI EFEKTI ZAGADJENJA: STAKLENA BAŠTA,
KISELE KIŠE, OZONSKE RUPE
- REŠAVANJE PROBLEMA NASTALIH RADOM
TE “NIKOLA TESLA” U OBRENOVCU

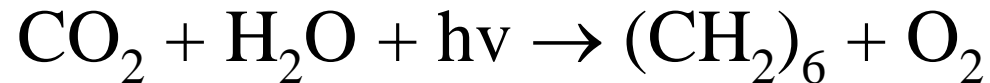
“Aer plus occidit quam gladius”
- Vazduh ubija više nego mač -

-
-

Simbol	Sastojak	% zapreminski	% težinski
N ₂	azot	78,088	75,527
O ₂	kiseonik	20,949	23,143
Ar	argon	0,930	1,282
CO ₂	ugljendioksid	0,0318	0,0456
Ne	neon	1,80E-3	1,25E-3
He	helijum	5,24E-4	7,24E-4
CH ₄	ugljovodonici, metan	1,40E-4	7,75E-5
Kr	kripton	1,14E-4	3,30E-4
N ₂ O	oksid azota	5E-5	7,6E-5
Xe	ksenon	8,6E-6	3,90E-5
H	vodonik	5E-5	3,48E-6
NO ₂	azotdioksid	1E-7	3E-7
O ₃	ozon	2E-6	6E-6
SO ₂	sumpordioksid	2E-8	9E-8
CO	ugljenmonoksid	1E-5	2E-5
NH ₃	amonijak	1E-6	1E-6

- Najvažniji sastojak vazduha je kiseonik. Bez njega nije moguć život živih organizama, pa ni čoveka. Smatra se da je najveći deo kiseonika biološkog porekla, potiče iz fotosinteze:

NAJISTAKNUTIJI POLUTANTI VAZDUHA

- - CO emisija oko 15 mlrd. tona godišnje
- - CO₂ 1960 259 mil t/g; 1980 5-6 mlrd t/g (za 20 godina povećanje 30 puta, 1 t po stanovniku Zemlje)
- - SO₂ 150 mil t/g
- - sitne čestice u vazduhu 30 mil t/g
- - NO_x 53 mil t/g
- - isparljivi ugljovodonici, hlorovani CH, policiklični-aromatični ugljovodonici
- - fluoridi
- - teški metali: Hg, Pb, As, ...
- - nitrati, nitriti, fosfati
- - nafta i njeni derivati...
- **PREKO 13000 DRUGIH JEDINJENJA**
- **PREKO 600 OBUHVAJENO NA[IM NORMAMA GVE**

Izvori zagadjenja vazduha

Vrsta zagadjenja	Izvor
<ul style="list-style-type: none"> • CO₂ goriva, životinje • CO sagorevanjem, vulkani, srodne industrije. 	<p>Vulkani, sagorevanje fosilnih (disanjem).</p> <p>Motori sa unutrašnjim hemijska i</p>
Sumporna jedinjenja goriva, vulkani, industrija.	Bakterije, sagorevanje fosilnih morski talasi, hemijska
Ugljovodonici bakterije,	Motori sa unutrašnjim sagorevanjem, biljke.
Jedinjenja azota atmosferska industrijski procesi.	Bakterije, procesi sagorevanja, električna pražnjenja,

Najveći izvori zagađivanja u SAD (mlrd. kg/god)

Izvor	Oksidi sumpora	oksidi azota	ugljen-monoks	čestice	ugljovodonici
termoelektrane	12	4	1	4	1
grejanje	6	1	2	1	1
motorna vozila	1	6	60	1	10
industrija	10	2	2	6	4
deponije smeća	1	1	1	1	1

Za razvijenu zemlju najveći izvori zagađivanja, veštačkim polutantima su:

- a) ložišta u gradovima,
- b) industrija i energetika,
- c) saobraćaj i
- d) deponije smeća.

Uticaj zagađenog vazduha na zdravlje ljudi

- - Hronični bronhitis
- - Bronhijalna astma
- - Pojava rahitisa
- - Oštećenje očiju
- - Smrtonosna trovanja ugljenmonoksidom
- - Razni oblici raka
- - Radjanje fizički i psihički retardirane dece
- - Profesionalna oboljenja (azbestoza, ...)

Uticaj pojedinih polutanata na ljude (pri osmočasovnom izlaganju sa GVI)

GASOVI

<u>Materija</u>	<u>Prvi utisci</u>	<u>ppm zapreminski</u>
• Hlorovodonična kiselina	nadražaj grla	5
• Fluorovodonična kiselina	krvarenje zuba, nadražaj grla	3
• Amonijak	nadražaj očiju	100
• CO ₂	nadražaj grla i pluća	5000
• SO ₂	nadražaj grla i pluća	10
• SO ₃	nadražaj grla i pluća	10
• Benzol	gadjenje, vrtoglavica	35
• Hlor	nadražaj grla, pluća, očiju	1
• Arsenovodonik	vrtoglavica, nesvestica	0.05
• Sumporvodonik	paraliza	20
• NO _x	nadražaj grla, pluća, očiju	25
• CO	glavobolja, vrtoglavica, muka, povraćanje	100
• Ozon	nadražaj sluznica, teško disanje, astenija	1

Uticaj pojedinih polutanata na ljude (pri osmočasovnom izlaganju sa GVI)

PRAŠINE, DIMOVI		mg/m ³
• H ₂ SO ₄	opekotine, nadražaj nosa, grla, očiju, gušenje, glavobolja	1
• Fluoridi	nadr. grla, očiju, zapaljenje bronhija i kože	2.5
• Dim oksida gvo`dja	nadražaj nosa i grla	15
• Dim oksida cinka	nadražaj očiju, groznica nerava	15
• Olovo	anemija, slabost, gubitak apetita metalni ukus, konstipacija i olovno čupanje	15

Uticaj nekih gasova u zavisnosti od koncentracije

Koncentracija (ppm)

Izazvani utisci

Hlor (Cl_2)

- 600 smrtonosan
- 10-600 gadjenje
- 1 nadražaj
- 0.05 olfaktivna granica

Sumporvodonik (H_2S)

- 700 brzo smrtan
- 400-700 opasan (30 min. i manje)
- 170-300 lokalno jako nadraženje
- 70-150 laki simptomi
- 2-30 jako osetan miris
- 0.3 osetljiv miris
- 0.1 slabo osetljiv miris
- 0.025 granica osetljivosti

Sumpordioksid (SO₂)

- 100 jak nadražaj
- 10-50 nadražaj
- 1-10 protivrečni simptomi
- 0.3-1 granica osetljivosti

Azotovi oksidi (NO_x)

- 40-80 plućni edem
- 10-20 obrazovanje metemoglobina
- 1-2 manji nadraćaj
- 0.1 granica osetljivosti

Ugljendioksid (CO₂)

- 4815 smrtonosan
- 3210-3850 opasan
- 1150 jaki simptomi trovanja
- 320-510 simptomi
- 160-230 lak ili nikakav uticaj

Ozon (O₃)

- 1700 smrtonosan za nekoliko minuta
- 1-10 glavobolja, nadražaj, nesvestica
- 0.4-1 otežano disanje
- 0.1 nadražaj
- 0.04 MDK
- 0.01-0.015 granica osetljivosti

Ugljenmonoksid (CO)

- 4000 smrtonosan
- 1500-2000 opasan
- 1000-1200 neprijatni simptomi
- 600-700 vidan uticaj posle jednog časa
- 400-500 bez vidnog uticaja
- 100 dopuštena višečasovna koncentracija

Amonijak (NH₃)

- 5000-10000 brzosmrtan
- 2500-6500 opasan
- 400-700 nadražuje
- 300-500 MDK za jedan čas
- 100 MDK za duže vreme

Principi za definisanje granica doza

- Pod dozom se podrazumevati određenu količina neke materije koja može da izazove odgovarajuće efekte (povoljne ili štetne).
- Maksimalno dozvoljena doza MDD je količina koja izaziva određeni štetni efekat. Ako se ova količina usrednji na prosečnog čoveka dolazimo do definicije maksimalno dozvoljenog unošenja-MDU. Odavde se relativno lako izračunava maksimalno dozvoljena koncentracija-MDK ili po novijim propisima granična vrednost emisije GVI date štetne materije (u vodi, vazduhu,...), ako se znaju čovekove potrebe za određeno vreme. Pomenućemo još i granične vrednosti emisije GVE, koje predstavljaju meru količine polutanta koju određeni objekat ispušta u okolinu.

Granične vrednosti imisije - GVI

- Da bi vazduh (voda) bio upotrebljiv za disanje (piće) i uopšte za ljudsku upotrebu, mora imati određene osobine, tj. određene sastojke, a ne sme imati neke druge sastojke preko određene granice. Granica koja određuje maksimalno dozvoljenu količinu neke štetne materije u jedinici zapremine posmatrane sredine naziva se Granična vrednost imisije **GVI** (ranije MDK). Očigledno je da je GVI po svojoj suštini NORMA KVALITETA, granica tolerisanja. Najčešće se primenjuje na vodu, vazduh u atmosferi i radnim prostorijama, na životne namirnice, radioaktivno zračenje i drugo.
- Osnovna prednost ove norme je što može lako i neprekidno da se meri. Jedinice su: mg/ml, mg/cm³, ml/m³, ppm, Ci/m³, itd.

Zakonska regulativa o zagadjenju vazduha

- **Pravilnik o graničnim vrednostima emisije, načinu i rokovima merenja i evidentiranja podataka; *Službeni glasnik RS*; br.: 30/1997.g. i 35/1997.g.**
- **Pravilnik o graničnim vrednostima, metodama merenja emisije, kriterijuma za uspostavljanje mernih mesta i evidenciji podataka; *Sl. glasnik R. Srbije*; br.: 54/1992.g.; str.: 1696.- 1697. i br.: 30/1999.g.**

Izvodi iz Pravilnika o GVI

Član 3.

- Zagadjujuće materije za koje se vrši sistematsko merenje:
- 1) neorganske materije
- 1.1. sumpordioksid
- 1.2. čadj
- 1.3. suspendovane čestice
- 1.4. azotdioksid
- 1.5. prizemni ozon
- 1.6. ugljenmonoksid
- 1.7. hlorovodonik
- 1.8. Hlor
- 1.9. Fluorovodonik
- 1.10 amonijak
- 1.11 vodoniksulfid

- 2) taložne materije iz vazduha
- 3) teški metali u suspendovanim česticama
- 3.1. kadmijum
- 3.2. mangan
- 3.3. olovo
- 3.4. živa
- 4) organske materije
- 4.1. ugljendisulfid
- 4.2. spiren
- 4.3. tetrahloretilen
- 4.4. toluen
- 4.5. formaldehid
- 4.6 1,2 dihloretan
- 4.7. akrolein

- 5) kancerogene materije
- 5.1. akrilonitril
- 5.2. arsen
- 5.3. benzen
- 5.4. hrom (šestovalentni)
- 5.5. nikel
- 5.6. policiklični aromatični ugljovodoni (benzopiren)
- 5.7. vinilhlorid
- 5.8. azbest

Red. broj	MATERIJA	srednjodnevna konc. mg/m ³	pojedinačna konc. mg/m ³
• 1.	Sumpordioksid	0.15	0.5
• 2.	Čadj	0.05	0.15
• 3.	Olovo	0.0007	-
• 4.	Olovosulfid	0.0017	-
• 5.	Arsen kao neorg. jedinjenja	0.003	-
• 6.	Ugljendisulfid	0.01	0.03
• 7.	Ugljenmonoksid	1	3.0
• 8.	Azotni oksid kao NO ₂	0.085	0.085
• 9.	Fluorovodnik	0.006	0.02
• 10.	Oksidansi	-	0.135
• 11.	Uljovodonici korigovani na metan -		0.125
• 12.	Pepeo i inertna prašina	do 300 mg/m ³ na dan	

Izvodi GVI gasova i para u radnom prostoru (600 supstanci-tabela)

Red. broj	NAZIV SUPSTANCE	Vrednosti MDK u	
		mg/m ³	ppm
1.	Acetaldehid (etanat)	360	200
2.	Acetilhlorid	3,3	1
3.	Aceton	800	336
4.	Arsenik	0,5	-
5.	Cijanovodonik	0,3	0,27
6.	Etilmerkurihlorid	0,005	-
7.	Karbonilnikla	0,007	0,001
8.	Metilizocijanat	K	-
9.	Nikotin	K	-
10.	Olovo	0,15	-
11.	Ozon	+	-
12.	Radijum, rastvorljive soli	0,001	-
13.	Sumpordioksid	+	4

14. Ugljendioksid		9000	5000
15. Ugljenmonoksid		58	50
16. Ugljendisulfid	K	50	15
17. Volfram, rastvorljivi		1	-
18. Vodoniksulfid		10	7
19. Živa	K	0,1	-
20. Živina organska jedinjenja	K	0,01	-

Znak + obeležava materije koje imaju akutno toksično dejstvo, pa se granične vrednosti ne bi smele prekoračiti ni za kratko vreme.

Znak ++ obeležava materije koje pri povoljnoj ekspoziciji deluju kumulativno.

Znak +++ obeležava kancerogene ili senzibilišuće materije za koje nije data granična vrednost, no ne sme se dopustiti kontakt bilo kojim putem i unošenje u organizam ni u tragovima.

Oznaka K se odnosi na kancerogene materije.

Kancerogene materije

- azbest, svi oblici 5 vlakana/cm³ dužih od 5 mikrona
- arsen (trioksid), proizvodnja As₂O₃: 0.05 mg/m³
- antimon SbO₂: 6 ppm-plafonska vrednost
- Sb₂O₃: 0.05 mg/m³
- hrom (ruda), obrada (CrO) 0.1 mg/m³
- organska policiklična jedinjenja
    (rastvorljiva frakcija u benzolu) 0.2 mg/m³
- nikel (niklsulfid), dimovi, prašina,
    izraženi kao Ni 1 mg/m³
- simetrični dihlordimetiloksid 1 ppm

Savremene metode ispitivanja zagađenosti vazduha

HEMIJSKE METODE (I generacija)

- Kolorimetrija (Draeger – cevčice)
- Turbidimetrija ili nefelometrija (zamućenost)
- Hromatografija

FIZIČKO-HEMIJSKE METODE (II generacija)

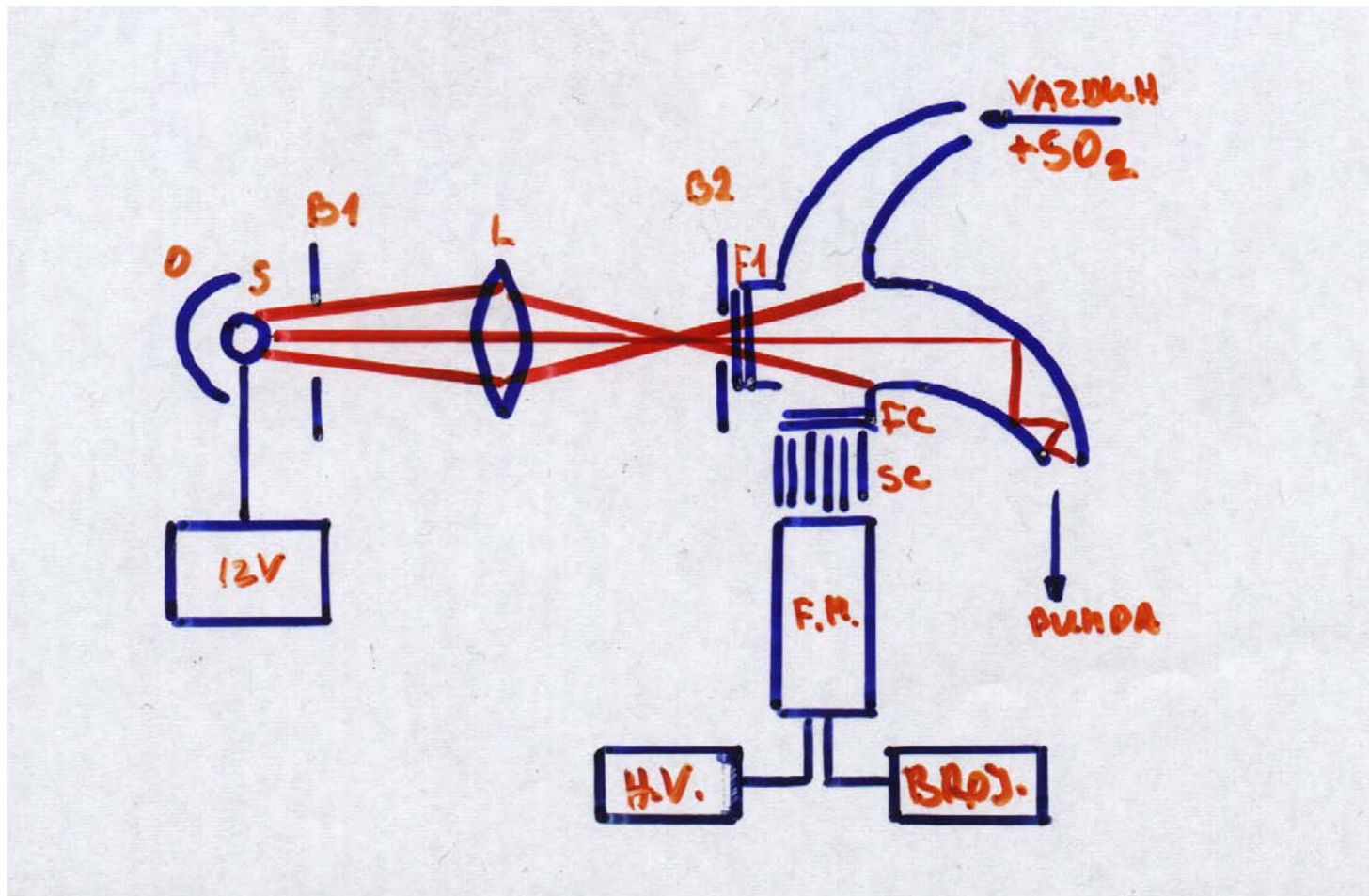
- Kolorimetrija
- Spektrofotometrija
- Kulometrija
- Konduktometrija

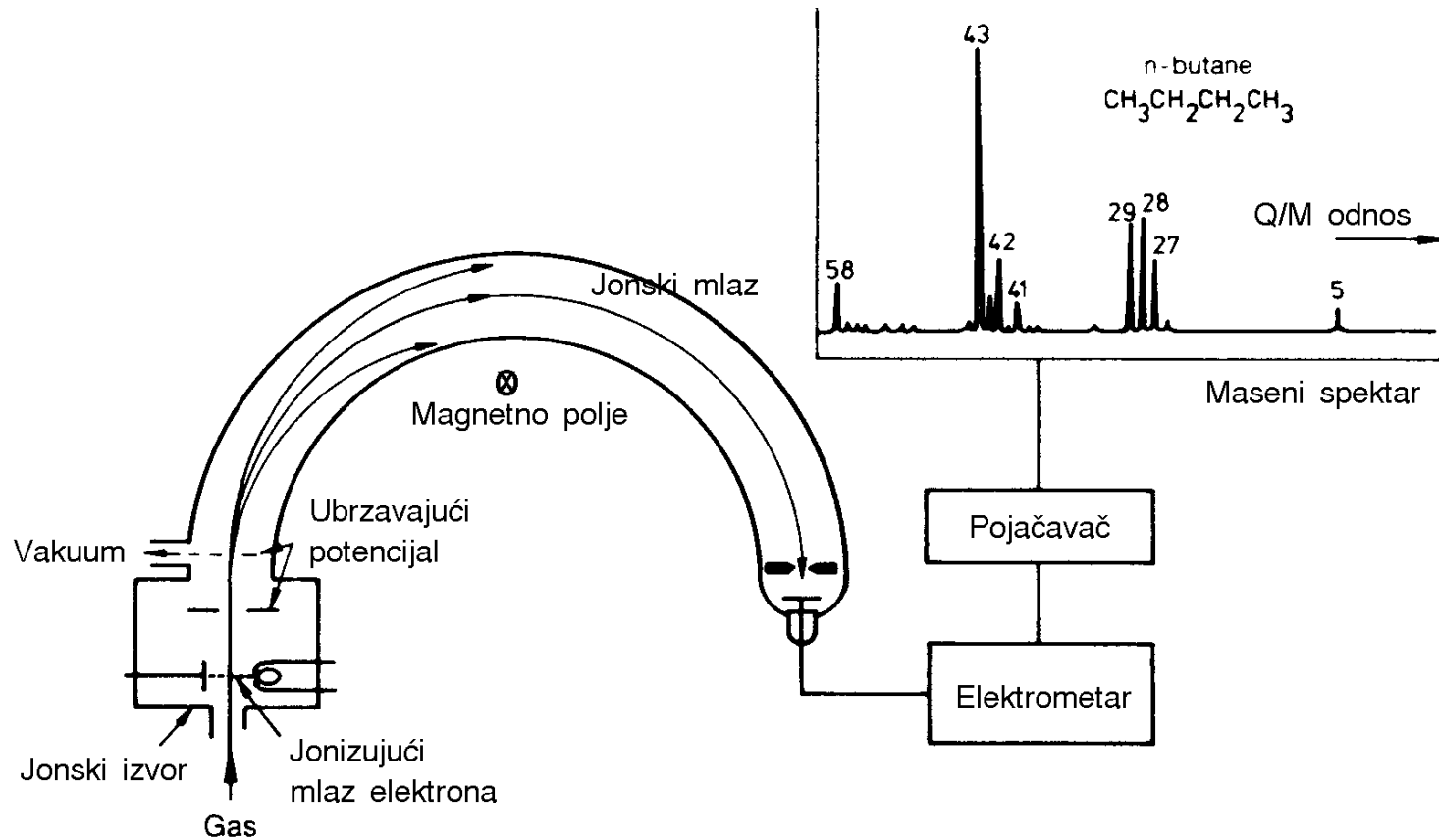
FIZIČKE METODE ZA ISPITIVANJE ZAGADJENOSTI VAZDUHA (III generacija)

1. Spektrofotometrija, apsorpcija i rasejanje (CO, TENT)
2. Fluorescentna metoda (SO₂ M.Zaki }
3. Plamena apsorpciona spektrometrija
4. Metoda laser i lidar tehnike
5. Fotoelektronska spektrometrija
6. Interakcija elektrona sa atomima i molekulima
7. Masena spektrometrija
8. Poluprovodnički senzori
9. Optogalvanski efekat
10. Optoakustička spektroskopija
11. Ultrazvučna dijagnostika...

FLUORESCENTNI DETEKTOR SO₂

Masena spektrometrija

-elektromagneti

-kvadrupolni

-vreme preleta (time-of-flight)

POSTUPCI ZA PREČIŠĆAVANJE VAZDUHA

- HEMIJSKI POSTUPCI

- Proste hemijske reakcije (neutralizacija, redukcija, oksidacija)
- Katalitičke reakcije (homogena i heterogena kataliza)
- Proliza (šaržne i protočne peći)
- Sagorevanje (prosto i katalitičko)

- FIZIČKO-HEMIJSKI POSTUPCI

- Toplotni izdvajači, kondenzatori
- Apsorberi (kapljičasti, s punjenjem, sa podovima)
- Adsorberi (sa pokretnim i nepokretnim adsorbensom)

FIZIČKI POSTUPCI ZA PREČIŠĆAVANJE VAZDUHA

- MEHANIČKI IZDVAJAČI

- Gravitacioni

- Taložni kanali
    - Taložne komore

- Centrifugalni

- Cikloni
    - Multicikloni
    - Mehanički penasti izdvajači

- Inercioni

- Udarni
    - Obilazni (žaluzinski)
    - Venturi – kapljičasti
    - Penasti

- Filtri

- Nepokretno cedilo, vrećasto, ravno, sa punjenjem
    - Pokretno, namotajno, sa beskrajnom trakom

- DIMNJACI

- ELEKTROSTATIČKI IZDVAJAČI

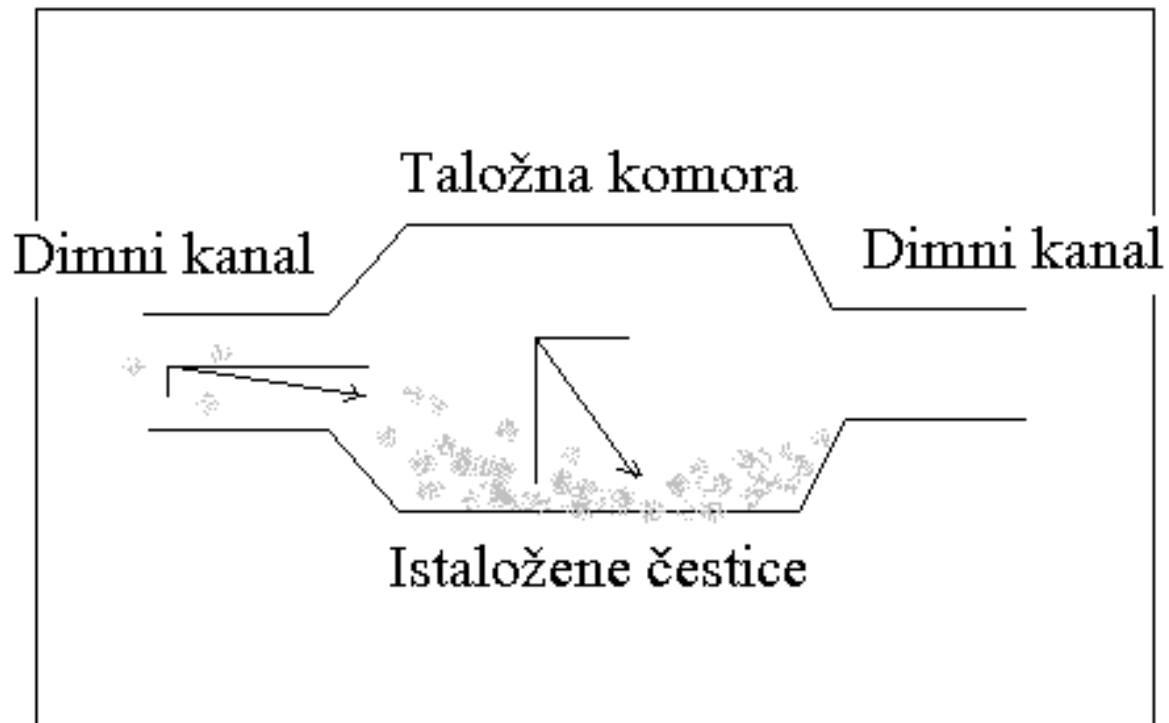
- Jednozonalni
  - Dvozonalni
  - Kombinovani

Sile koje deluju na čestice polutanata

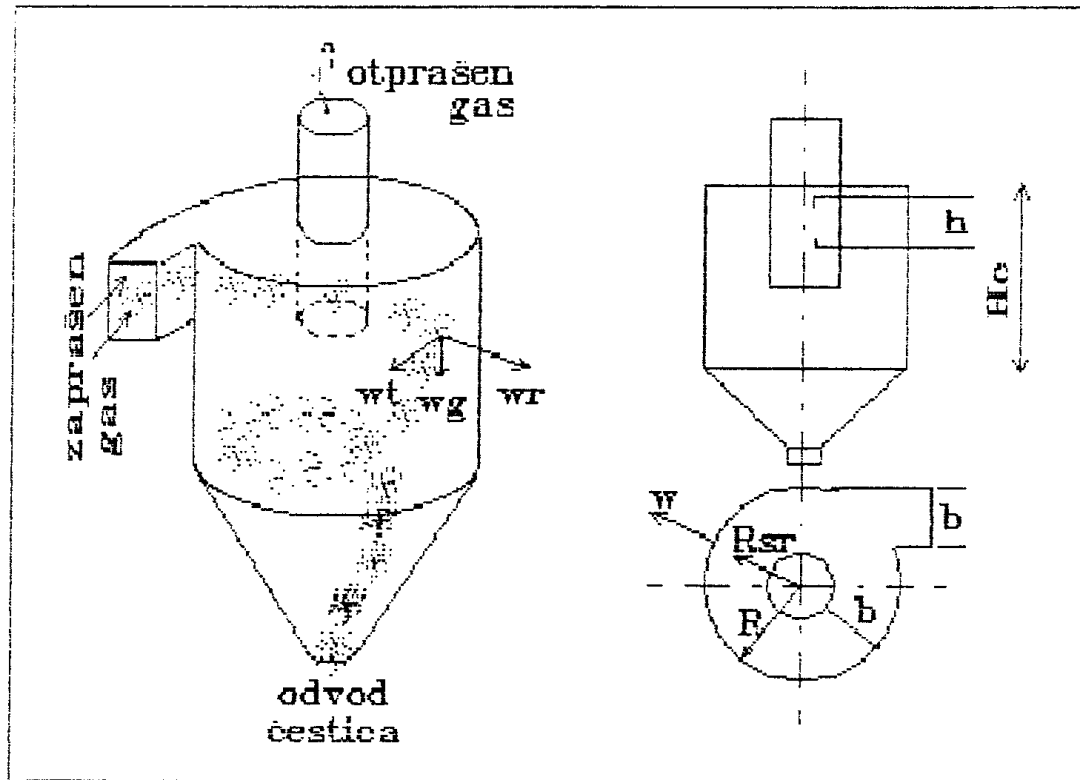
- Sila Zemljine teže
- Sila potiska
- Sila inercije
- Centrifugalna sila
- Sila pritiska
- Sila otpora
- Termodinamička sila
- Sila turbulentnih udara
- Elektrostatička sila

Gravitacioni prečistači

- Taložni kanali
- Taložne komore

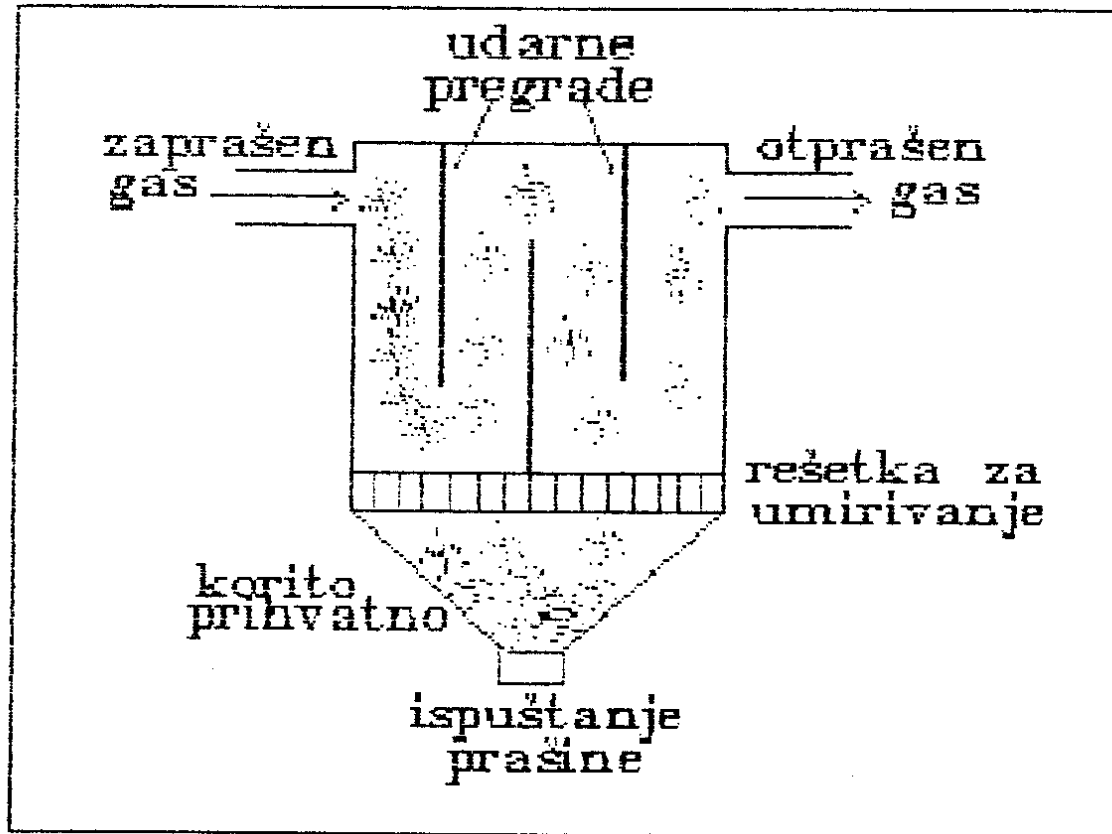

Centrifugalni prečistači – CIKLONI MULTICIKLONI

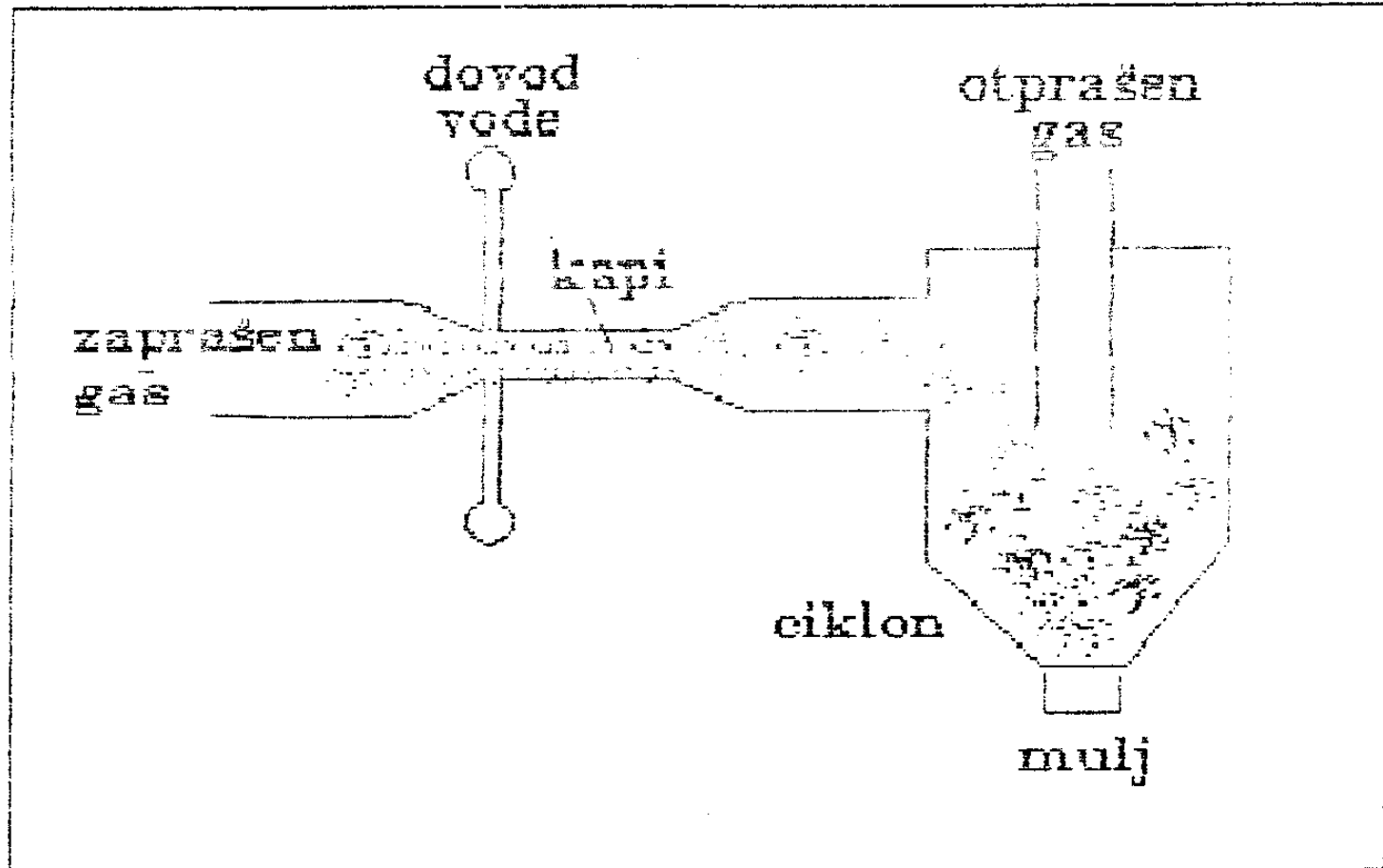

Inercioni-udarni višestepeni otprašivači

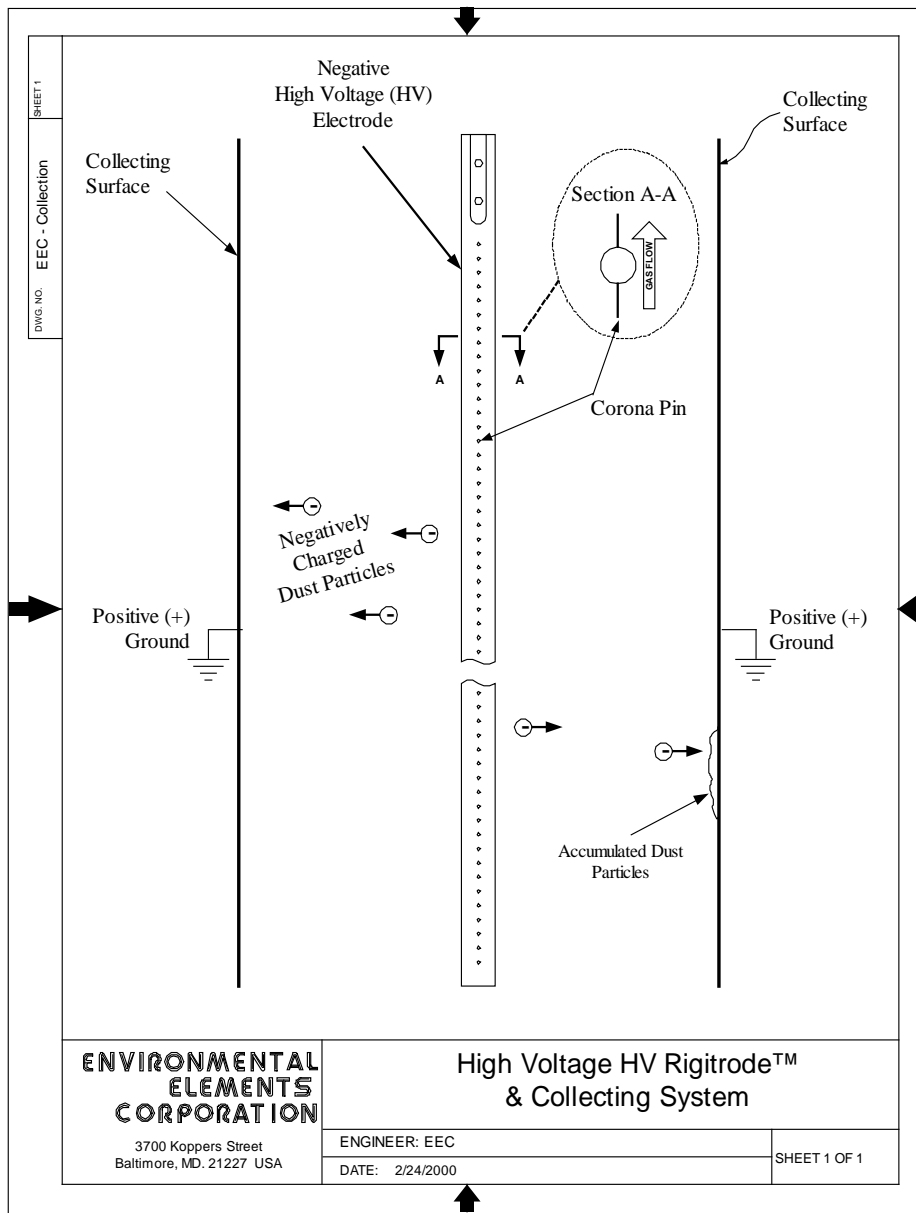

Kapljičasti Venturi otprašivači (skraber)

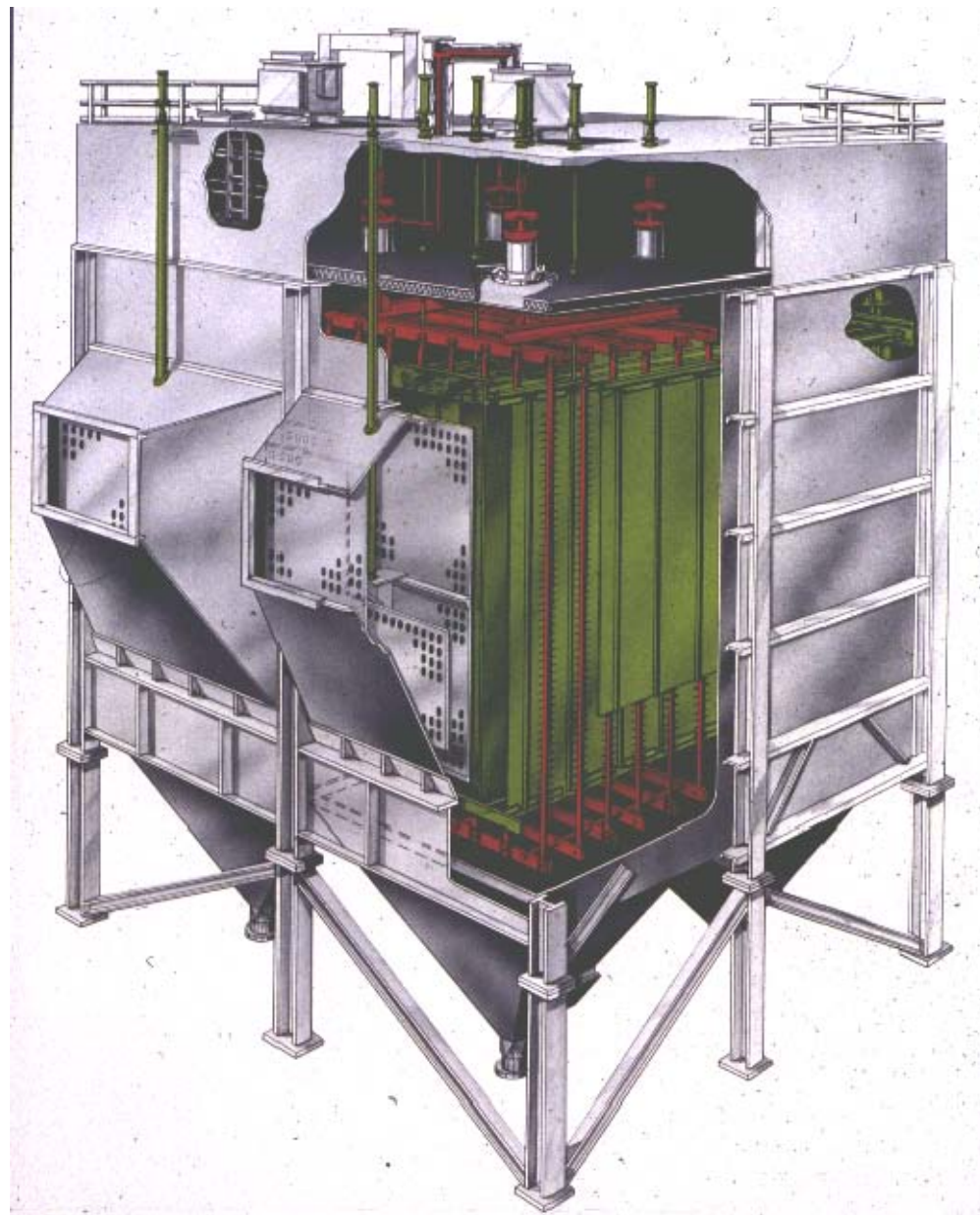

Slika IV.16. Venturi-otprašivač (venturi-otprašivač)

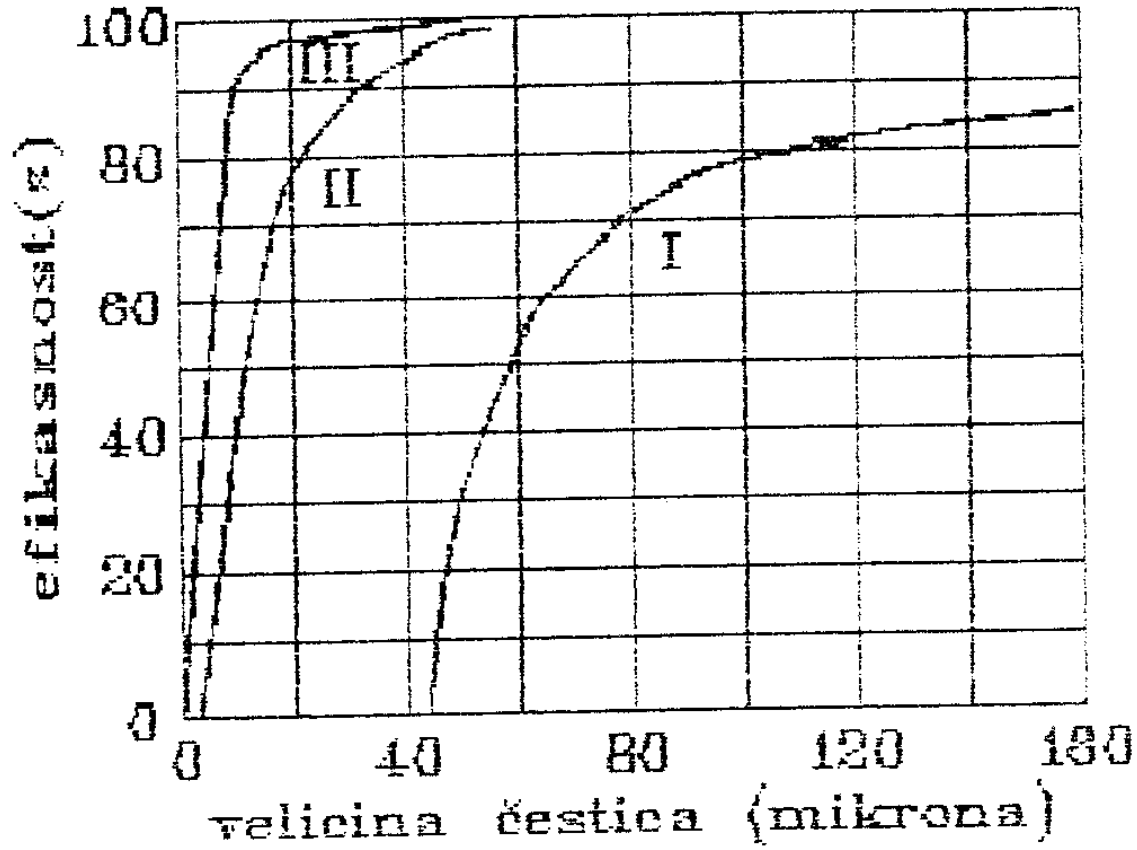
Elektrostatički taložnici

Princip rada elektrofiltra

Poredjenje efikasnosti izdvajača

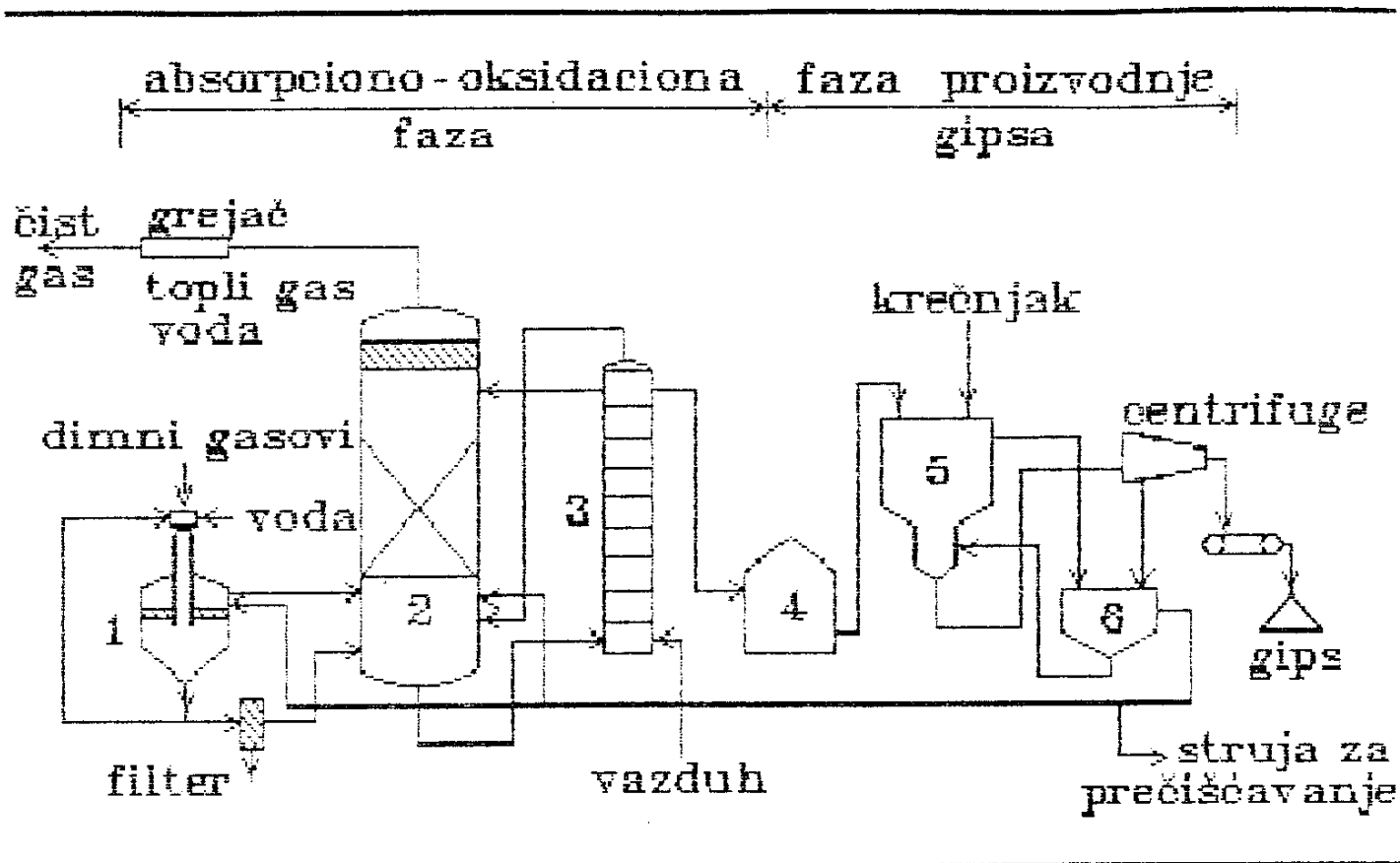

I gravitacioni

II centrifugalni

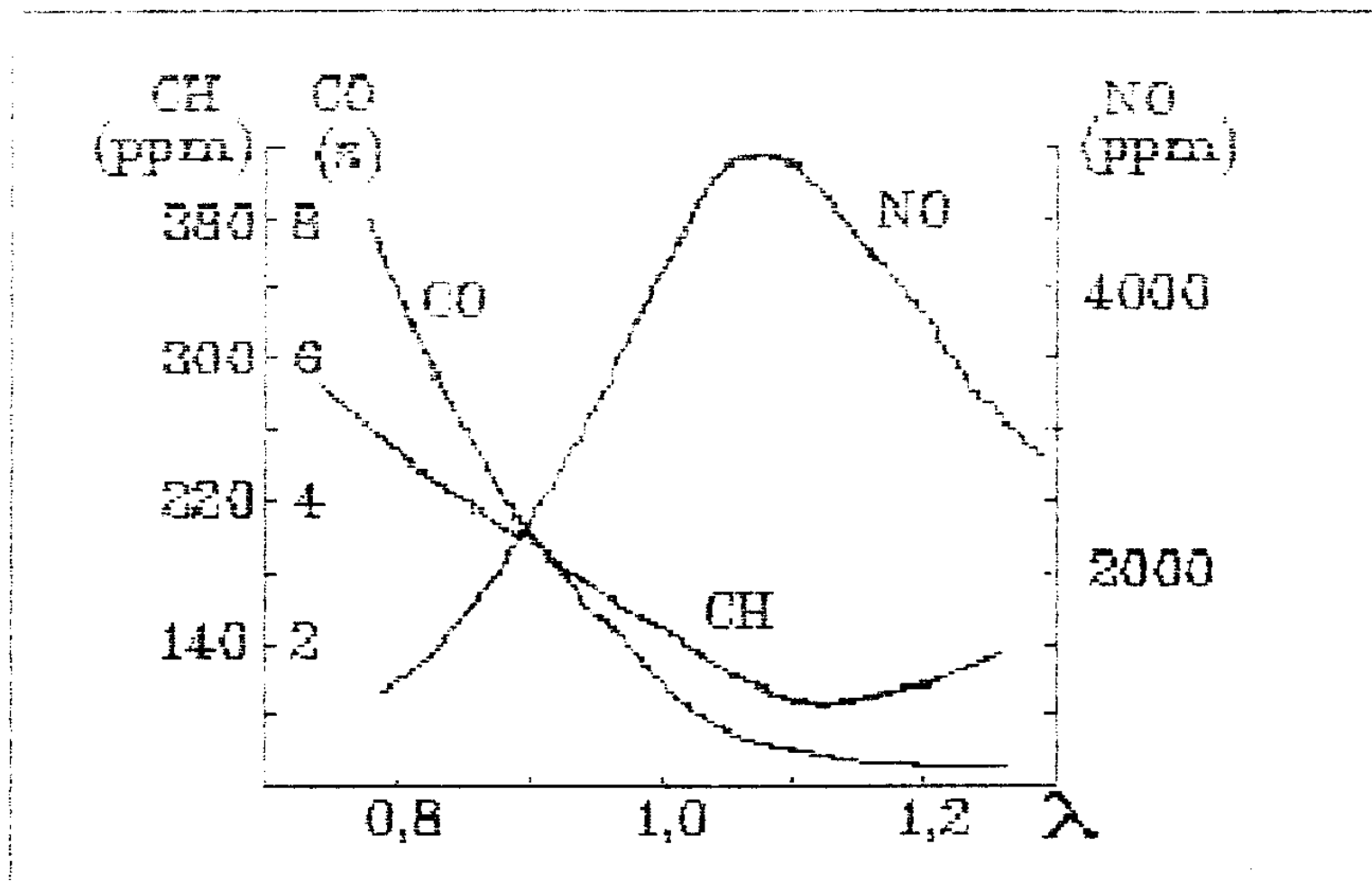
III elektrostatički

Postrojenje za izdvajanje SO₂

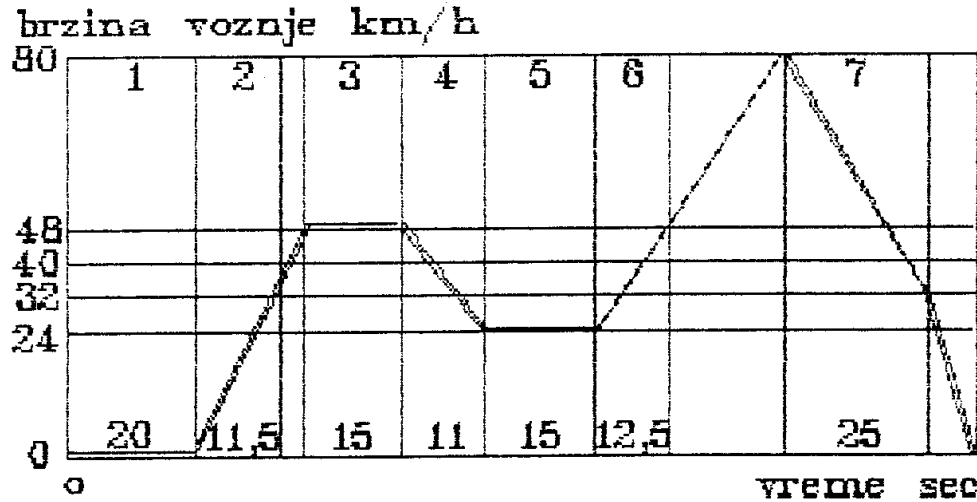
Slika IV.19. Chyoda-japanski postupak za izdvajanje SO₂.
 1-predskraber, 2-absorber, 3-oksidacija, 4-H₂SO₄ rezervoar, 5-kristalizator, 6-rezervoar za matičnu lužinu.

Prečiščavanje izduvnih gasova motornih vozila

Količina emitovanih polutanata u funkciji koeficijenta količine vazduha (odnosa količine vazduha i goriva u procesu sagorevanja- λ)

Uslovi uzimanja uzorka

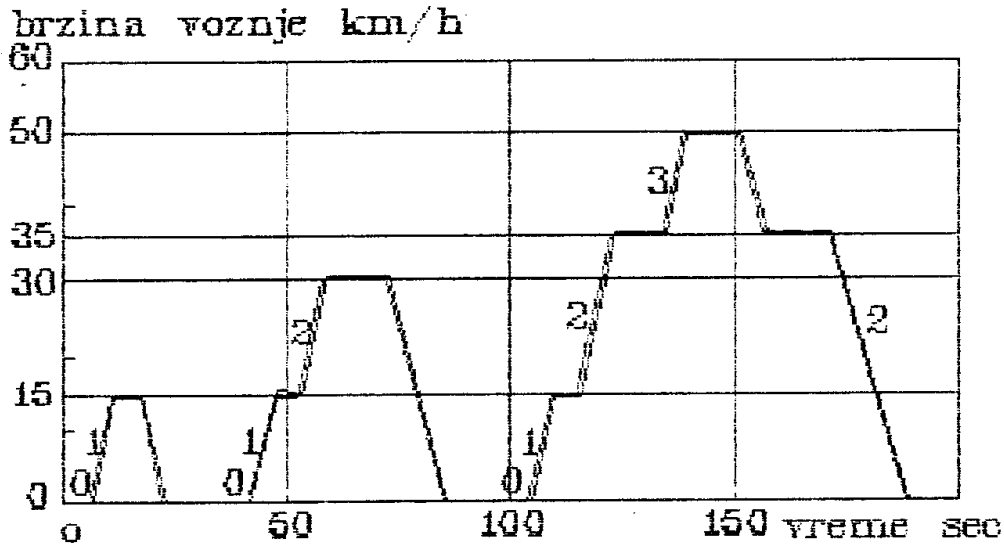
Šematski prikaz rada motora pri uzimanju uzoraka u Kalifornija testu.

Kalifornija test

CO

CH

NO_x

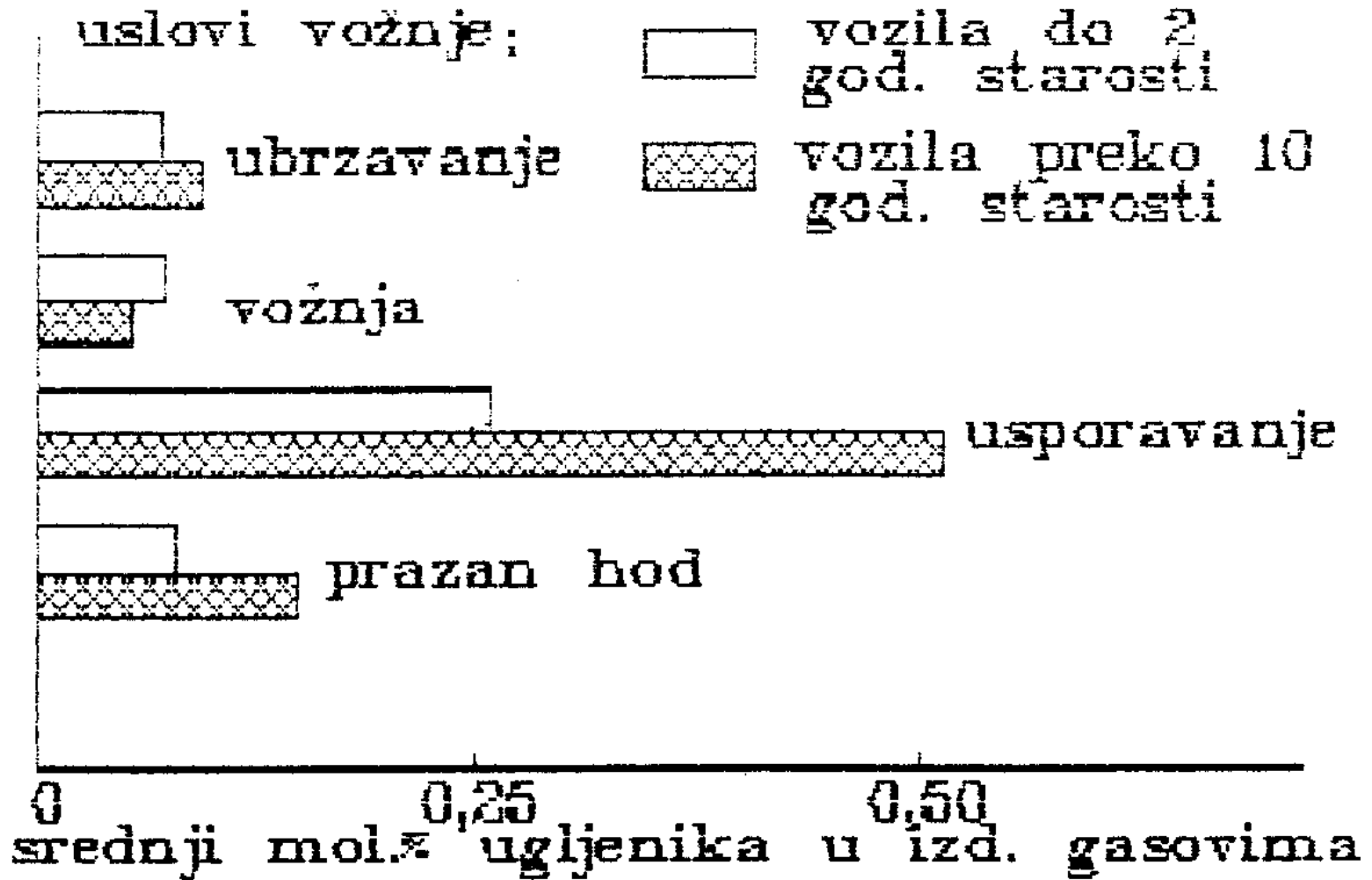
Evropa test

CO

CH

Uticaj starosti vozila na emisiju

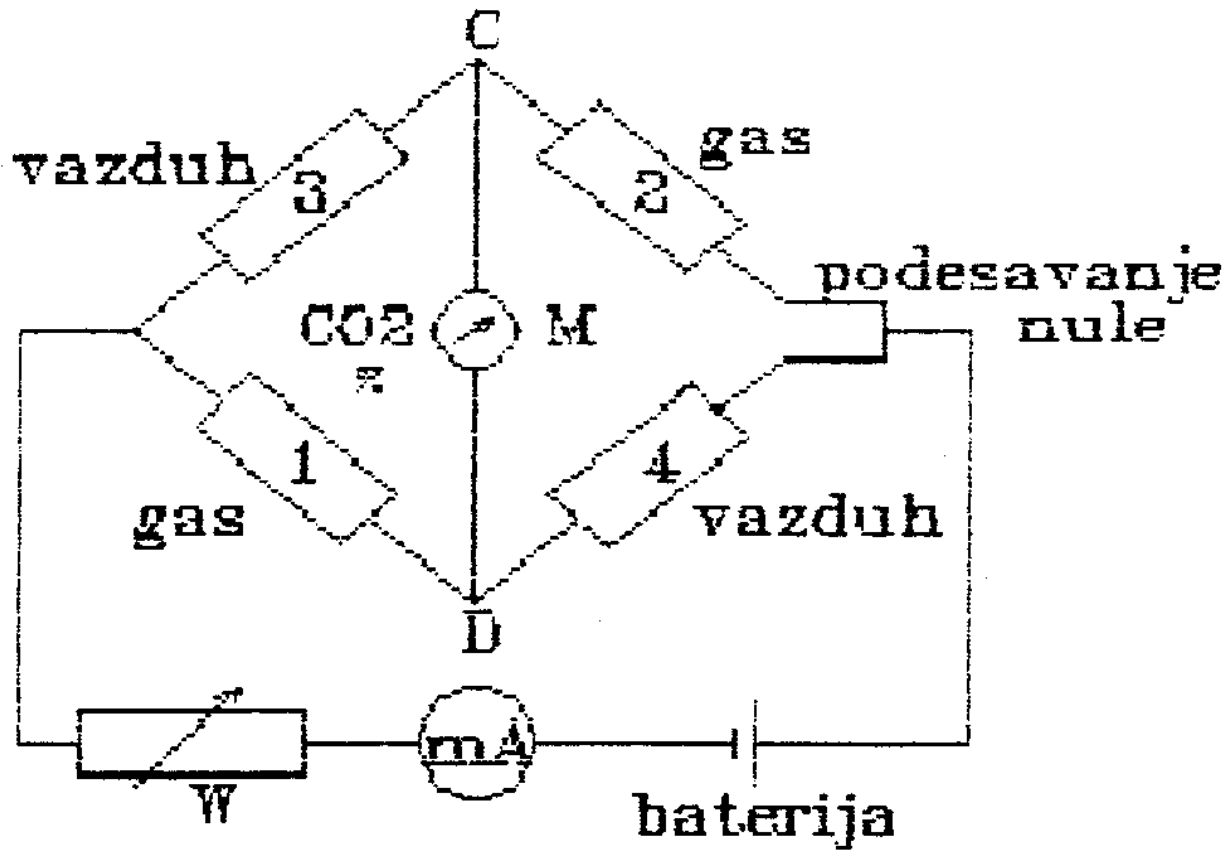

Uticaj starosti vozila na količinu ispusnih gasova u različitim uslovima rada motora.

ISPITIVANJE SASTAVA IZDUVNIH GASOVA MOTORNIH VOZILA

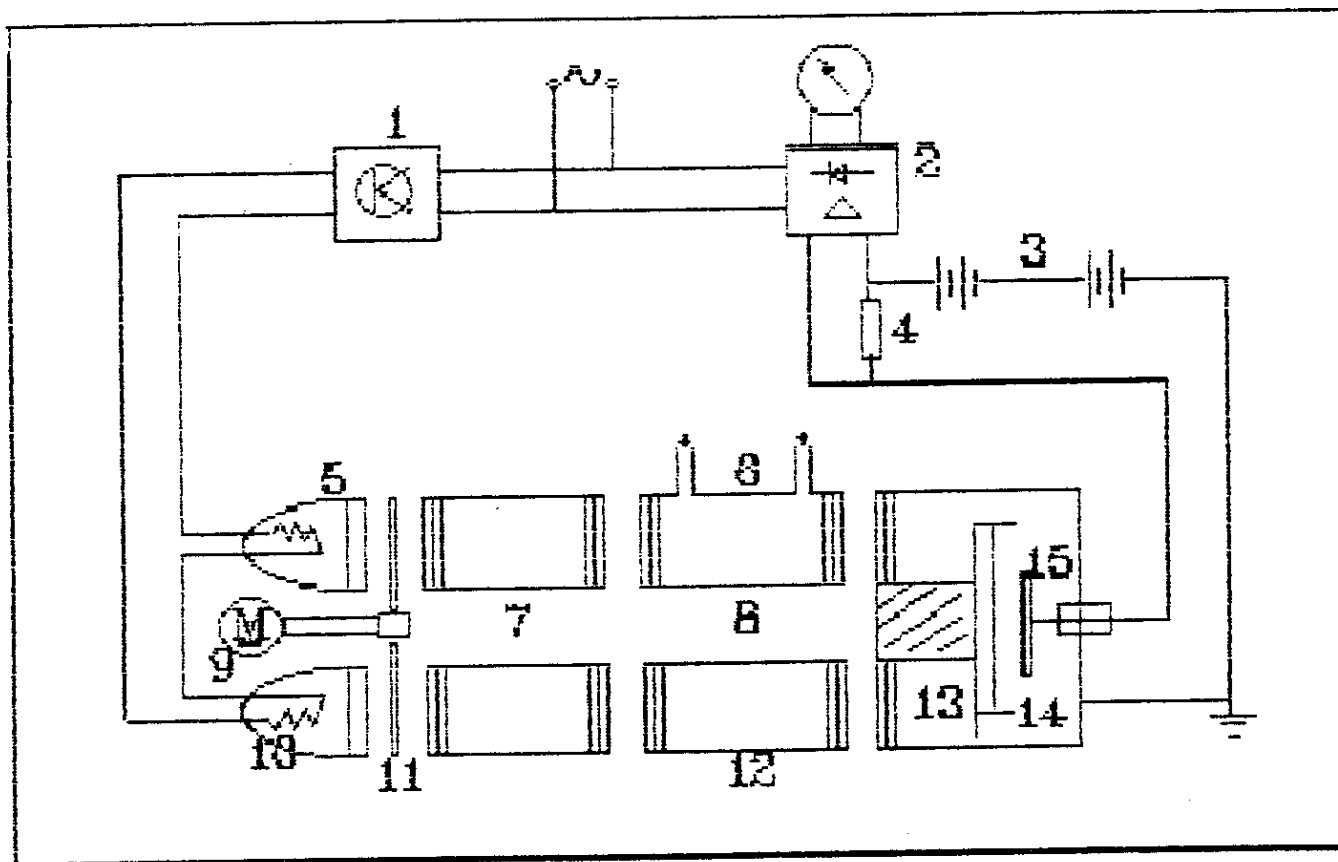
- Odredjivanje koncentracije CO
  - Termokonduktivni analizator
  - Nedisperzivni IC analizator (4.6 mikrona)
- Odredjivanje koncentracije CO₂
  - Infracrveni analizator (4,2 mikrona)
- Koncentracija ugljovodonika CH
  - Plameno-jonizaciona metoda
- Azotni oksidi No_x
  - Ultravioletni fotometrijski analizator
  - Hemiluminiscentna metoda (NO+O₃ - O₂+NO₂+10%NO₂*)
- Koncentracija nesagorelog kiseonika O₂
  - Termomagnetni analizator

Termokonduktivni analizator

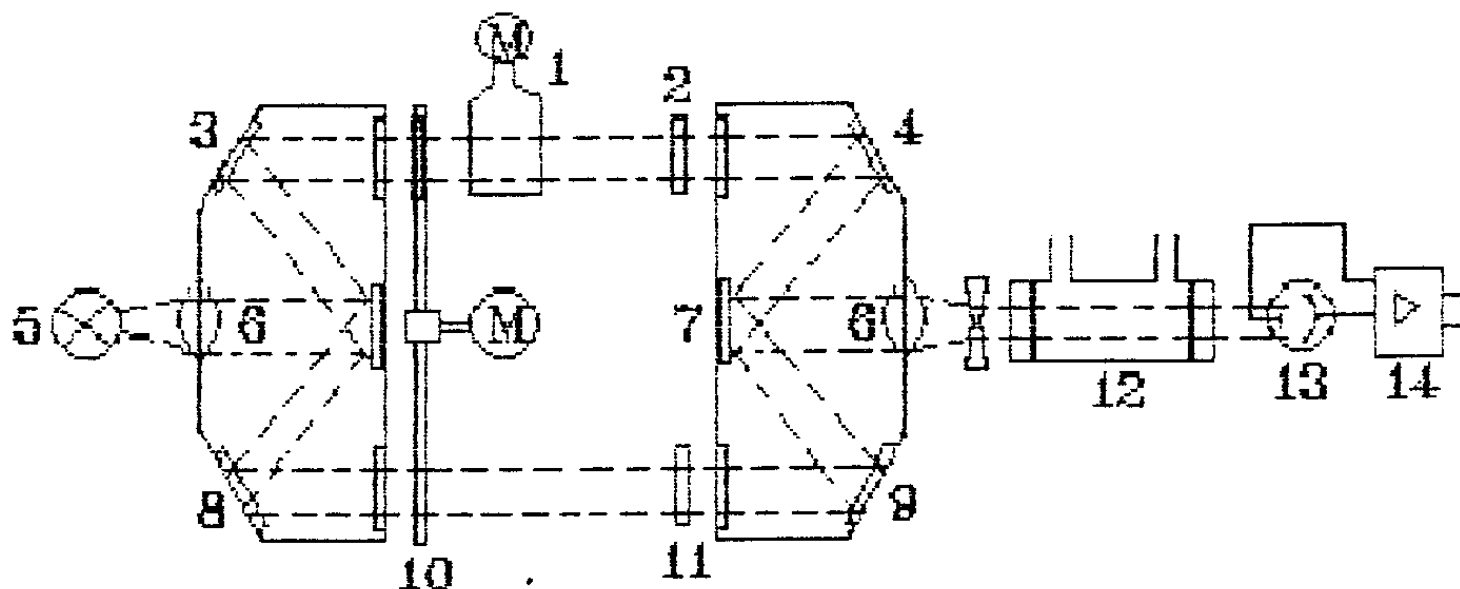
Šema termokonduktivnog analizatora.

Infracrveni analizator

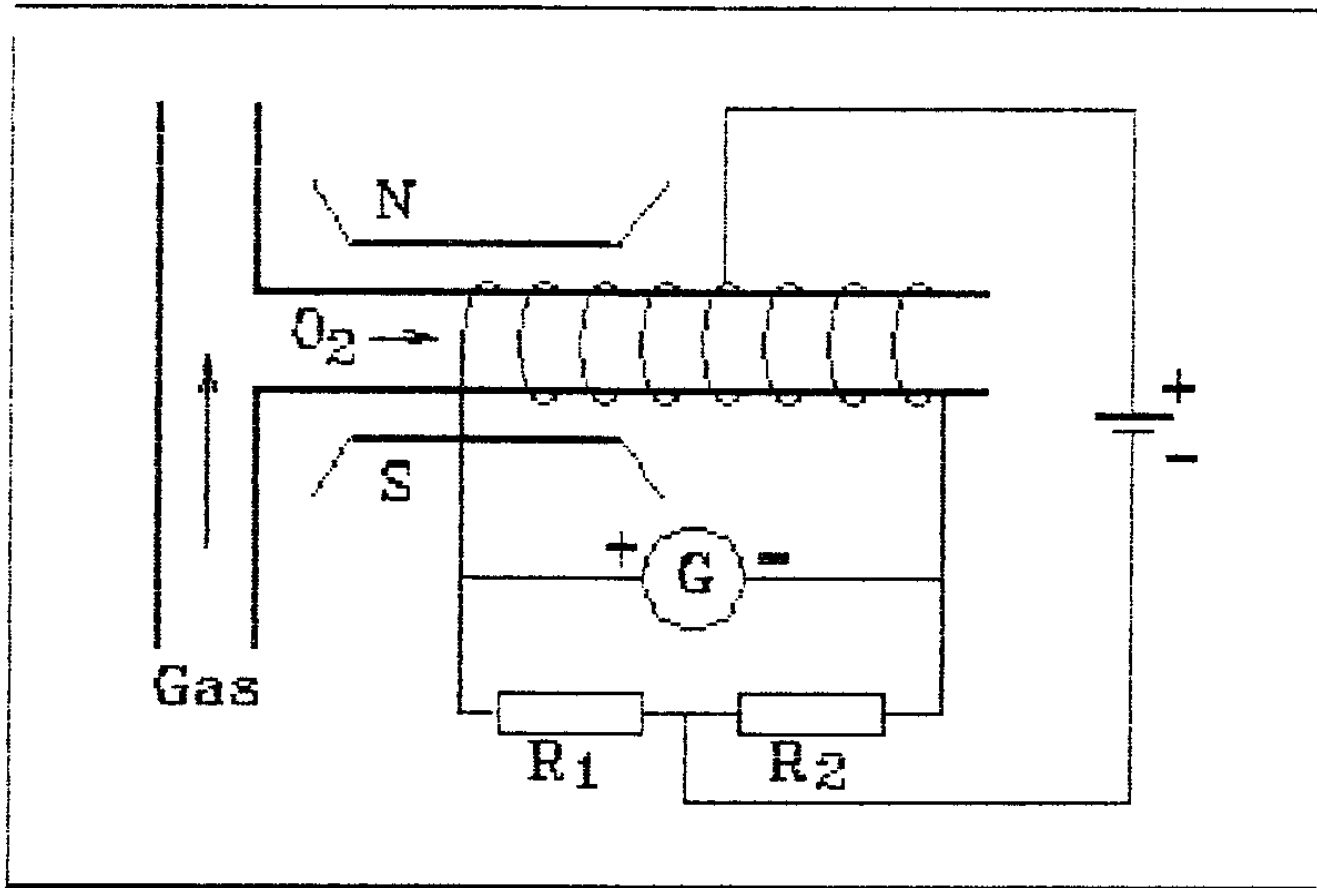
Šema infracrvenog analizatora CO: 1-stabilizator napona; 2-pojačavač; 3-izvor jednosmernog napona; 4-otpornik; 5-izvor mernog zraka; 6-apsorpciona komora; 7-filtrirajuće komore; 8-merne komore; 9-elektromotor; 10-izvor referentnog zraka; 11-rotirajuća blenda; 12-uporedna komora; 13-prijemnik; 14-membrana; 15-pol kondenzatora.

Ultraljubičasti analizator

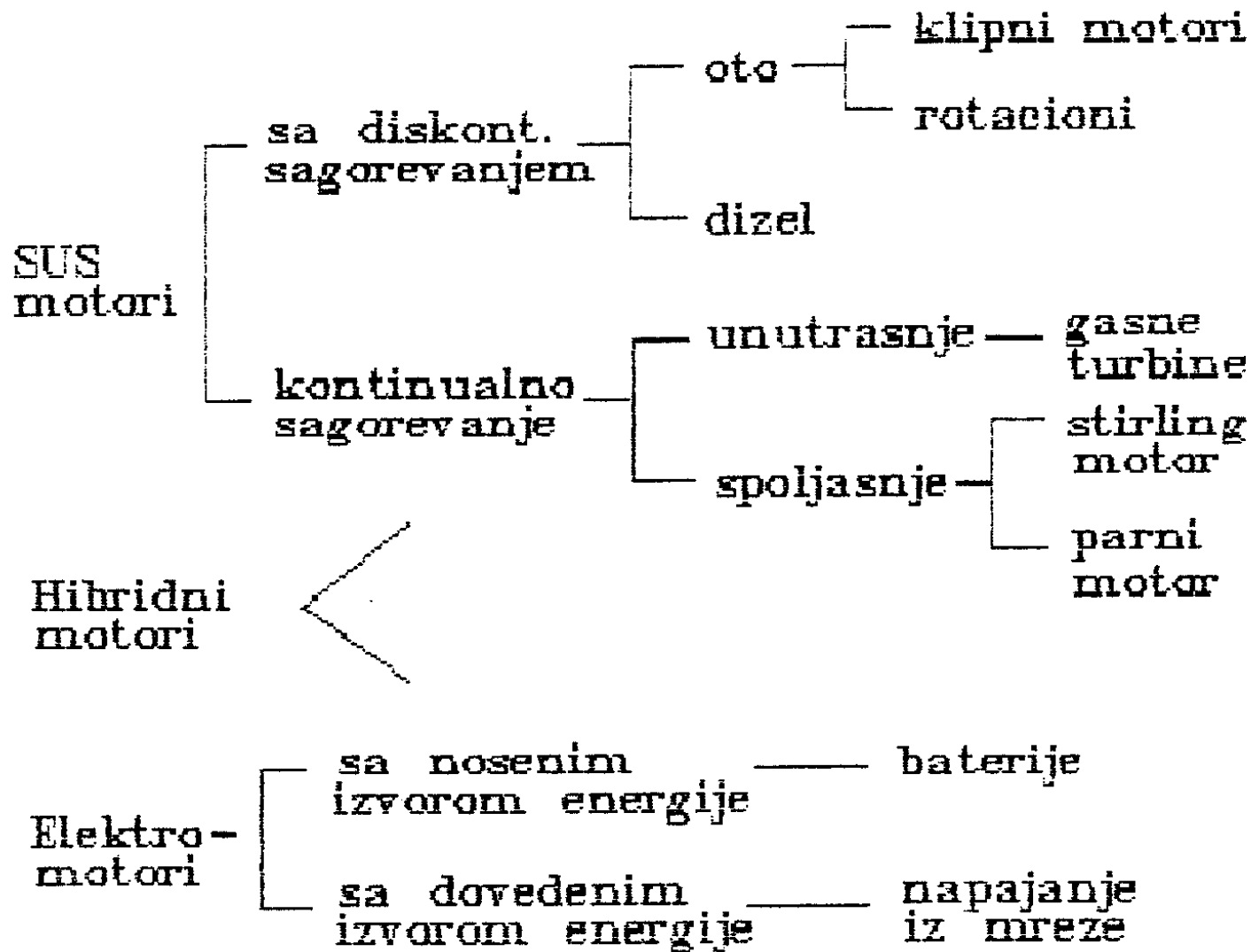

Šema fotometrijskog analizatora za NO₂: 1-baždarni element; 2-merni filter; 3- 4- 8- 9- ravno ogledalo; 5-svetlosni izvor; 6-sočivo; 7-ožljebljeno ogledalo; 10-rotirajuća blenda; 11-referentni filter; 12-merna komora; 13-foto-ćelija; 14-pojačavač signala.

Termomagnetni detektor O₂

Vrste pogona vozila u drumskom saobraćaju

Slika VIII.12. Vrste pogona vozila u drumskom saobraćaju

Rešenja i mere za smanjenje emisije motornih vozila

- Sistem raspršivanja goriva
- Bezolovno gorivo
- Poboljšanje sagorevanja goriva
- Prečišćavanje izduvnih gasova
- Katalizatori (platina)
- Električni pogon
- Vodonični pogon